

Nr 540.

Av herr **Håstad m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 149, angående vidareutbildning av folkskollärare för tjänstgöring på högre skolstadier m. m.*

I Kungl. Maj:ts proposition nr 149 angående vidareutbildning av folkskollärare för tjänstgöring på högre skolstadier m. m. föreslås riksdagen bl. a. skola besluta om inrättandet av tjänster i 23 lönegraden för folkskollärare med viss vidareutbildning (eller i undantagsfall med dispens från sådan) samt att bemyndiga Kungl. Maj:t att för varje läsår fastställa antalet sådana tjänster.

Alltsedan undervisningsrådet Ragnar Lundblad i september 1948 i tidskriften *Aktuellt* från skolöverstyrelsen redovisat ett försök till prognos rörande lärarbehovet vid de högre skolorna och därvid uppskattade behovet av nya lärare under 6-årsperioden 1948—1953 till närmare 3 000 har det förts en intensiv diskussion om lärarbrist och lärarutbildning. Lundblads prognos gällde endast under förutsättning av oförändrade organisatoriska grunder för det högre skolväsendet. Med hänsyn till riksdagens principbeslut i skolfrågan 1950 har framtidsperspektivet helt förändrats. Behovet av ytterligare lärare torde ligga väsentligt högre. Alla uppslag i syfte att åstadkomma en lättnad i den ytterst besvärliga skolsituationen särskilt på mera avlägsna eller eljest mindre eftersträvansvärda skolorter måste därför anammas med tillfredsställelse. Detta gäller också om den föreliggande propositionen.

Detta kritiska läge får emellertid inte hindra att de bakomliggande omständigheter, som motiverat förslagen enligt propositionen, utsättes för en kritisk granskning eller att man fäster principiell vikt vid att förslaget står i överensstämmelse med riksdagens tidigare inställning till frågan om lärarkompetensen på högstadiet.

Med avseende på bakomliggande omständigheter redovisar propositionen inledningsvis att vad riksdagen här har att taga ställning till icke är en förhandlingsöverenskommelse i den bemärkelse, som blivit vedertagen bl. a. i anslutning till 1949 års tjänsteförteckningskommittés arbete. Det rör sig i stället om vad man kallar ett departementsförslag, till vilket folkskollärarorganisationerna givit sin anslutning. I vilken utsträckning ett riksdagens godtagande av förslaget förpliktar parterna till arbetsfred — i varje fall moraliskt — är därför oklart. Visst är däremot att folkskollärarkåren anser, att förslagen enligt propositionen inte motsva-

rar kårens krav. I det nummer av Folkskollärarnas tidning, där proposition nr 149 kommenteras, upplyses att "folkskollärarna väntar givetvis alltjämt på en för *hela* kåren rättvis lönegradsplacering".

Med hänsyn till att vederbörande organisationer godtagit överenskommelsen vill vi icke motsätta oss att denna godkännes av riksdagen i de delar som den berör lönefrågor och därmed sammanhängande spørsmål. Däremot innebär propositionen att riksdagen även skall ta ståndpunkt till frågan om lärarkompetensen på enhetsskolans högstadium och antalet folkskollärare, som efter genomgången befördringskurs avses att anställas som "23-or". Detta spørsmål ingriper djupt i organisationen av enhetsskolan. Enligt vår mening kränkes faktiskt riksdagens fria rätt att bestämma över statsorganisationen, om denna göres till en del av en löneuppgörelse, och detta måste i eminent grad bli fallet, om organisationsfrågan, d. v. s. problemet om lärarkompetensen, är av så komplicerad och omstridd natur som när det gäller enhetsskolan. Löne- och organisationsfrågorna hålles därför av oss i det följande isär. Enligt vår bestämda uppfattning saknar riksdagen nu nödigt underlag för att kunna uttala sig om lärarkompetensen på enhetsskolans högstadium i en riktning, som innebär att nya principer härför fastställs.

Om riksdagen med utgångspunkt från denna uppfattning ej godkänner överenskommelsen i den del denna innefattar en organisationsplan för den fullt utbyggda enhetsskolan, rubbas uppenbarligen en av betingelserna för lärarorganisationernas godkännande av överenskommelsen. Redan med hänsyn härtill men även för att hela folkskollärarkårens löneställning skall komma under förnyad omprövning föreslår vi att riksdagen uttalar sig för att nya förhandlingar upptas med vederbörande lärarorganisationer.

Efter denna allmänna deklARATION vill vi här nedan beröra olika principiella eller praktiska problem innefattade i eller framkallade av denna proposition liksom av proposition nr 160.

I fråga om lärarkompetensen på enhetsskolans högstadium uttalar föredragande departementschefen, att de föreslagna nya tjänsterna enligt hans uppfattning inte strider mot 1950 års riksdagsbeslut. Hur därmed förhåller sig framgår delvis av följande. I prop. nr 155:1951 (ang. anställnings- och avlöningsförhållanden för vissa lärare i försöksdistrikt) yttrade föredraganden, som då var statsministern, att — enligt uttalanden av såväl förutvarande ecklesiastikministern Weijne i 1950 års skolproposition som av vederbörande riksdagsutskott — avsikten var att på högstadiet "undervisningen regelmässigt skall omhänderhavas av akademiskt utbildade ämneslärare". Den då vedertagna kompetensen för ämneslärartjänst utgjordes av fil. mag.-examen, och det är mot bak-

grunden härav som man måste se riksdagsuttalandet att "undervisningen på vart och ett (av de tre stadierna) skall i första hand bestridas av lärare som särskilt utbildats för undervisning huvudsakligen på stadiet i fråga". Detta refereras också i den förevarande propositionen, men till referatet knytes ett uttalande av dåvarande departementschefen om nödvändigheten av att *vid behov* kunna låta lärare, utbildade för ett visst stadium, rycka upp på det närmast högre.

Riksdagen har förvisso icke varit blind för att bristen på akademiskt utbildade lärare kunde — förutom lokala, d. v. s. organisatoriska och schemamässiga, förhållanden — tillfälligtvis konstituera ett dylikt behov. Samtidigt torde emellertid enighet ha rått om att i den mån behovet hade sin grund i lärarbrist skulle alla rimliga åtgärder vidtas för att öka universitetens och högskolornas utbildningskapacitet. I vart fall är det uppenbart att särskilda utskottet vid 1950 års riksdag var klart medvetet om att tidpunkten för skolreformens genomförande borde bestämmas efter bedömning bl. a. av tillgången på kvalificerade lärare. Det finns sålunda anledning erinra om riksdagsuttalandet att "åtgärder skola vidtagas för genomförande etc. . .". I dylika åtgärder ingick obestriddligen att öka tillgången på kvalificerade lärare.

Nu drar emellertid föredragande departementschefen av det förhållandet, att riksdagen 1950 insett att en krissituation förelåg som, *så länge den varade*, måste föranleda extraordinära åtgärder, den slutsatsen att riksdagen accepterat dessa åtgärder såsom för framtiden godtagbara och tillfredsställande. Slutsatsen kan ej betecknas som hållbar.

På samma sätt behandlas i propositionen uttalanden av skolkommisionen och förslag från läroverkens s. k. krisutredning: det som tidigare ansetts som visserligen icke tillfredsställande men för en tid nödvändigt åberopas till stöd för en permanent högstadiekompetens av svagare innehåll än den ursprungligen avsedda. Det vill förefalla som om departementschefen gentemot riksdagens tidigare ståndpunkt vill åberopa diverse sådana uttalanden. Med anledning därav är det angeläget att understryka att 1950 års särskilda utskotts utlåtande i hithörande frågor synes rimligen böra uppfattas så att en akademisk utbildning, som understeg kraven för fil.mag.-examen, skulle ge kompetens icke för tjänst utan för tjänstgöring på högstadiet.

Statsrådet gör i propositionen jämförelse mellan magistrars tjänstgöring på gymnasialstadiet och folkskollärares på realskolestadiet samt enhetsskolans högstadium. Denna jämförelse kan ej undgå att ge det intrycket att statsrådet är beredd att helt uppge den stora tanken i skolbeslutet, att förbättringen av skolunderbyggnaden för all ungdom skulle så vitt möjligt förknippas med en skärpning av kraven på utbildning av

lärarna på enhetsskolans högstadium. Jämförelsen synes oss i sak icke hållbar. Därjämte måste det konstateras att departementschefen sedan december månad förra året synes ha ändrat uppfattning rörande den för högstadieundervisning mest önskvärda kompetensen. Det interpellationssvar, som då avgavs, kan inte tolkas på annat sätt än att även ecklesiastikministern då önskade, att denna undervisning skulle bedrivas av fil. magistrar. Departementschefen, som erinrade om sin medverkan i skolkommissionen, uppgav då att man likaledes i kommissionen helst skulle ha önskat adjunktskompetenta lärare för vår enhetsskolas högstadium men att bristsituationen ansågs lägga hinder i vägen härför. Statsrådet yttrade då att därest "tillgången på fil. magistrar skulle bli större än beräknat, så får de s. k. 23-orna till en del sin tjänstgöring på enhetsskolans mellanstadium". Denna principiella deklaration har nu utbytt mot ett dunkelt uttalande om att "motsvarande lärare (vilket kan avse både 23-orna och andra) på enhetsskolans högstadium skall kunna hänvisas att fullgöra en del av sin tjänstgöring på mellanstadiet, om så blir erforderligt".

I sin hemställan nämner departementschefen intet om antalet 23-gradstjänster. Det framgår emellertid av att föredraganden för sin del funnit täckning för uttalandet i departementsförslagets första punkt om att ett behov av 6 000 à 7 000 folkskollärartjänster av ifrågavarande slag torde föreligga vid en fullt utbyggd enhetsskola.

Härom är till en början att säga att det är svårförståeligt att departementschefen kunnat finna en sådan täckning, eftersom enhetsskolans utformning ingalunda är klar. Vi får här änyo erinra om särskilda utskottets uttalande att enhetsskolan är avsedd att, "i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, ersätta" vissa andra skolformer. Så länge försöksverksamheten pågår och innan riksdagen tagit ställning till resultatet därav och till de konsekvenser som dessa föranleder, torde det över huvud taget icke vara möjligt att finna täckning för ett genom löneavtalsförhandlingar framkommet antal tjänster.

Följdriktigt redovisas heller icke någon som helst prognos beträffande vare sig det framtida lärarbehovet eller den möjliga tillgången på enligt hittills gällande bestämmelser fullt utbildade högstadielärare. Statsrådet uppger att utvecklingen på lärarområdet med uppmärksamhet följts inom såväl skolöverstyrelsen som ecklesiastikdepartementet, och han utlovar att riksdagen i samband med en senare proposition får taga del av vissa beräkningar. Ett ställningstagande till den föreliggande propositionen måste dock bl. a. förutsätta att prognoserna är kända för riksdagen, som grundlagsenligt bär ansvaret för beslutet.

Som ovan framhållits är det enligt vår uppfattning ytterst tveksamt,

om propositionen står i överensstämmelse med riksdagens intentioner beträffande lärarkompetensen. Denna uppfattning synes vi dela med såväl statskontoret som reservanterna inom skolöverstyrelsen. Även i andra sammanhang har enahanda synpunkter framkommit. Vad departementschefen anfört i motsatt riktning, nämligen att saken varit förutsedd och vore tillfredsställande beredd, har icke övertygat oss. Fastmer anser vi, att det finns allt skäl för den åsikt, som framförts av Sveriges förenade studentkårer, nämligen att en sänkning av lärarkompetensen på enhetskolans högstadium under folkskollärarexamen och fyra akademiska betyg bör föregås av en utredning därom. Likaledes vill vi understryka statskontorets uttalande, att även andra viktiga utredningsområden synes ha försummats. Främst anmäler sig här frågan om universitetens utbildningskapacitet och de åtgärder, som rimligen bör vidtagas för att öka denna.

Allvarligaste invändningen mot förslaget är emellertid, att riksdagen inbjudes till ett principbeslut om 6 000 à 7 000 folkskollärartjänster avsedda att fylla ett antaget behov vid fullt utbyggd enhetsskola, samtidigt som det i den offentliga debatten uppges att man med utgångspunkt från tillgängliga befolkningstal, tidigare statistik och därpå byggda statusquo-antaganden kan under perioden 1953—1970 uppskatta antalet examina av fil. magistrar, som går till lärarbanan, till närmare 7 000 utöver ersättningsbehovet på grund av pensionsavgång och liknande. Mot bakgrunden härav och av det beräkneliga sammanlagda behovet av lärare på den fullt utbyggda enhetsskolans högstadium kan man med största sannolikhet säga att något behov av så många 23-or som 6 000 à 7 000 uppenbarligen aldrig kommer att uppstå.

Emellertid står riksdagen i dag inför det faktum att tillgången på akademiskt utbildade lärare för närvarande icke svarar mot behovet. För att undervisningen skall kunna upprätthållas måste därför folkskollärare med eller utan kompletterande utbildning utnyttjas för högstadieundervisning. Allt som kan göras för att underlätta för folkskollärare att höja sin kompetens måste därför göras. Och självfallet skall de honoreras på skäligt sätt, om de undervisar "över stadiet".

Propositionen anvisar tre möjligheter för folkskollärare att vinna sådan ökad kompetens: 1) förvärvande av två akademiska betyg, 2) genomgång av särskilda kurser samt 3) dispens från fastställda behörighetsvillkor.

Den första utbildningsvägen synes kunna accepteras som en krisföreteelse. Den har dessutom det företrädet att den öppnar möjligheter för vidareutbildning till fullständig ämneslärarkompetens.

Den andra utbildningsvägen — kursverksamheten — har ägnats am-

per kritik av bl. a. universitetskanslern, som allvarligt varnar för en nivå-sänkning inom vårt skolväsende med därav föranledda svårartade konsekvenser för gymnasier, specialhögskolor och universitet. Departementschefen har visserligen starkt reagerat mot kanslerns yttrande och framhållit att en kompetens som bygger på bl. a. 2-årig seminarieutbildning, 3-årig lärartjänst och 1-årig vidareutbildning icke kan betecknas som ytterst svag. Först synes föredraganden icke ha tillräckligt beaktat att det kommer att förflyta minst fem år mellan den avlagda studentexamen och påbörjandet av vidareutbildningen, som i huvudsak skall bygga på studentexamenskunskaperna. Härtill kommer att mot de planerade kurserna i olika ämnen mycket andragits från vederbörande ämnesrepresentanters sida. För vår del vill vi endast peka på den utformning, som studierna i ämnet biologi med hälsolära enligt propositionen skulle få. Dessa studier har med hänvisning till de få undervisningstimmarna i enhetsskolan begränsats till blott en termin. Som jämförelse må nämnas dels att få av våra nuvarande biologilärare har kortare utbildning än 3 år vid universitet med obligatoriska betyg i botanik och zoologi och dels — vilket i den aktuella situationen är viktigare — att de s. k. ettbetygskurserna för folkskollärare i biologi med hälsolära omfattar vid t. ex. Göteborgs högskola en termin med 424 timmars undervisning i zoologi och en termin med 207 timmars undervisning i botanik. Den av Kungl. Maj:t föreslagna kursen skulle däremot komma att omfatta en termin med sammanlagt endast 325 timmars undervisning.

Även i andra hänseenden inger kurserna farhågor. För att göra det bästa av situationen synes det oss av vikt att betygsskalan blir mer differentierad än godkänd och icke godkänd; erfarenheten säger att studierna blir intensivare och grundligare, om betygsskalan blir mera graderad, och en större differentiering vid betygssättningen kan också vara en fördel för myndigheterna vid tjänstetillsättningarna. Vidare måste det tillses att lärarna verkligen är kompetenta i hela ämnet för kursen; en lektor med lektorat i historia har kanske blott ett betyg i statskunskap i magisterexamen och kan således inte gärna förordnas till lärare i kurs i samhällslära.

Den föreslagna kursverksamheten är enligt vår uppfattning till sitt materiella innehåll så otillfredsställande att vi vill föreslå att densamma av riksdagen accepteras endast som en övergång och blott i den utsträckning, som visar sig oundgängligen nödvändig för att fylla ett akut behov av högstadielärare.

Därutöver vill vi föreslå, att statsmakterna inriktar sina ansträngningar på att stimulera folkskollärare att studera vidare, antingen vid universitet och högskolor eller förmedelst decentraliserade, av universitets-

myndigheterna anordnade kurser, i avsikt att erhålla akademiskt betyg av sedvanlig karaktär. Detta förslag har den fördelen ur skolans synpunkt, att större krav kommer att ställas på kunskapsmättet, men dessutom öppnas bättre möjligheter för folkskollärarna att efter hand genom ytterligare vidareutbildning nå full adjunktskompetens och därmed för- enade bättre löneförmåner.

Ytterligare erfordras, i ljuset av redan vunna erfarenheter från försöksverksamheten, en utredning om i vilken utsträckning folkskollärare med fördel kan utnyttjas inom särskilda delar på enhetsskolans högsta- dium och det eventuella behovet av specialkurser för dessa. Därigenom skulle debatten om lärarkompetensen kunna ges vida fastare konturer än hittills och en utjämning av nu uppblossade motsättningar underlättas.

Propositionen lämnar en specifikation av den organisatoriska grund- val, på vilken tjänsterna i huvudsak skall byggas upp, nämligen under- visningsbehovet i 1⁵, 2⁵ och 1⁴. Denna uppläggning borde automatiskt medföra, att tjänsterna icke skulle finnas i 3-åriga realskolor, där just detta underlag saknas. Något förslag om att tjänster skall inrättas på de i folkskolan inbyggda treåriga linjerna framlägges heller icke. Där- emot synes Kungl. Maj:t åt sig vilja utverka ett bemyndigande att efter ytterligare övervägande få besluta, huruvida sådana tjänster skall in- rättas på nämnda realskollinjer. Någon motivering för ett dylikt bemyn- digande har ej förebragts. Tvärtom måste man av det i övrigt sagda dra slutsatsen, att tjänsterna icke bör ha sitt organisatoriska underlag i de klasser, som finnes i en 3-årig realskola. Vi får därför hemställa, att riksdagen icke på denna punkt lämnar något bemyndigande.

Departementschefens uttalande om att lärare på enhetsskolans högsta- dium skall kunna hänvisas att fullgöra en del av sin tjänstgöring på mellanstadiet "om så blir erforderligt" kan såsom ovan anförts uppfattas som en skärpning i förhållande till hans tidigare uttalanden. Enligt vår uppfattning skulle det vara till obotlig skada för skolväsendet, om den ungdom som är beredd att underkasta sig långvarig akademisk lärarut- bildning nu skulle välja ett annat yrke med tanke på den föreslagna be- gränsningen av utkomstmöjligheterna för akademiker på lärarbanan. Alldeles oavsett om ecklesiastikministern avsett den av oss förmodade skärpningen eller icke, vill vi hemställa, att riksdagen som princip måtte uttala att om tillgången på adjunktskompetenta lärare, som vill tjänst- göra inom enhetsskolan, blir större än som eventuellt beräknats, skall ett motsvarande antal folkskollärare avlönade enligt 23 lönegraden överföras till mellanstadiet.

Vidare vill vi med hänvisning till vår principiella inställning till lärar-

kompetensen hemställa, att riksdagen i frågans omstridda skick icke nu måtte lämna Kungl. Maj:t bemyndigande att medgiva avsteg från de fastställda behörighetsvillkoren.

Till sist vill vi fästa uppmärksamheten på att just nu — särskilt med tanke på förstatligandet av de kommunala gymnasierna — även bristen på lektorskompetenta lärare gjort sig starkt gällande i vissa ämnen. Det är därför angeläget att liknande åtgärder som nu företas för att stimulera folkskollärare att skaffa sig adjunktskompetens också vidtas för att stimulera fil. magistrar att avlägga licentiat- och doktorsexamina. Härvid är icke blott möjligheten till förlängd tjänstledighet med B-avdrag utan även en utökning av licentiand- och doktorandstipendierna av största betydelse.

Med stöd av det anförda får vi alltså hemställa,

att riksdagen i samband med behandlingen av proposition nr 149 måtte uttala,

att de föreslagna allmänna befodringskurserna endast anordnas såsom en övergång och blott i den utsträckning som visar sig oundgängligen nödvändig för att fylla ett akut behov av lärare på enhetsskolans högstadium, samt att vad här ovan anförts i avseende å lärare och betygs-differentiering beaktas vid utformningen av kurserna,

att statsmakterna inriktar sina ansträngningar på att underlätta för folkskollärare att studera vidare vid universitet och högskolor eller förmedelst genomgång av decentraliserade universitetskurser vinna behörighet att undervisa i enhetsskolans högstadium eller i realskoleklasser,

att frågan om behovet och lämpligheten av specialkurser för folkskollärare inom särskilda delar av enhetsskolans högstadium göres till föremål för förnyad utredning,

att 23-gradstjänster icke inrättas på i folkskolan inbyggda 3-åriga realskollinjer,

att vid en ökad tillgång i framtiden på fil. magistrar, folkskollärare med fyra betyg eller andra adjunktskompetenta lärare innehavarna av 23-gradstjänster på sätt departementschefen i höstas uttalade utan ändring av löneställningen och så långt sig lämpligen göra låter överflyttas till mellanstadiet, samt

att dispens från fastställda behörighetsvillkor ej måtte meddelas av Konungen utan att riksdagen först sättes i

tillfälle att pröva de allmänna principer, enligt vilka dispens må kunna lämnas.

Stockholm den 13 mars 1954.

Elis Håstad.

Eva Karlsson.

Jean Braconier.

Karin Wetterström.
